

УДК 141.33:78.01

Вікторія Полюга**ЕКЗИСТЕНЦІЙНА ПАРАДИГМА МУЗИЧНОЇ ТВОРЧОСТІ**

У статті проаналізовано сукупність філософських поглядів щодо осмислення проблем творчості та музики. Виокремлено наукові трактування того, що музичній творчості притаманний екзистенційний тип рефлексії. Доведено, що в творчому процесі музикування людина здатна відображати свій внутрішній світ, екзистенційне відчуття самого себе.

Ключові слова: людина, музика, творчість, екзистенція, буття.

V. Polyuha**EXISTENTIAL PARADIGM OF MUSICAL CREATIVITY**

The article analyzes a set of philosophical views on issues of creativity and understanding music. Author determined scientific interpretation of that musical creativity inherent existential reflection type. Specifically singled interpretation of that musical creativity is only possible existential plane, because human existence has unique creative content where everyone is a separate personality in his own being. Addressing the creativity in music-making profound personality reveals his attitude to the world and finds his existential freedom.

We consider ekzystentsiynist music only in the context of musical creativity that inspired ideas of freedom in the philosophy of J.-P. Sartre, Nietzsche interpretations of music. Music is an existential work on irrational, transcendental level. Music penetrates the soul, when confronted with the inner world of man, and boundless imagery of musical creation is unique, it allows you to seamlessly vpliataysya own existence in the author's intention. The researcher examined closely vzaemozv'yazok between musical creativity and existence where it is proved that the creative process of making music people can display their inner world, existential sense of himself.

Key-words: people, music, art, existential, man.

В. Полюга**ЭКЗИСТЕНЦИАЛЬНАЯ ПАРАДИГМА МУЗЫКАЛЬНОГО ТВОРЧЕСТВА**

В статье проанализированы совокупность философских взглядов в осмыслении проблем творчества и музыки. Выделены научные трактовки музыкального творчества, которым присущий экзистенциальный тип рефлексии. Доказано, что в творческом процессе музицирования человек способен отображать свой внутренний мир, экзистенциальное чувство самого себя.

Ключевые слова: человек, музыка, творчество, экзистенция, бытие.

В історії філософської думки є багато проблем естетичного спрямування, які заслуговують на належну увагу, проте серед них є така, що в умовах сучасності потребує нового дослідження – це осмислення проблеми музичної творчості в екзистенційному вимірі.

Проблема екзистенційної свободи як одна з вихідних цінностей європейської культури провадить до нового осмислення музичної творчості, як екзистенційної рефлексії особистості митця. Відповідно, феномен свободи відкривається у новому вимірі як внутрішнє почуття окремого індивіда. Людська чуттєвість, внутрішній світ людини, що відтворюється в музиці, наполягає на рівноцінності осмислення мистецьких проблем поруч з наукою, філософією. Саме тому, осмислення проблеми музичної творчості в екзистенційній площині є важливим, адже творчі можливості окремої людини постійно зростають, а разом з ними зростає і значення досліджень її суб'єктивних аспектів.

Метою статті є осмислення екзистенційного виміру музичної творчості.

І. Б. Савчук проаналізував екзистенційне підґрунтя музичного мистецтва доби модернізму, а саме – 1920-х рр., де розглянув феномен «екзистенційного» у єдності проявів його іманентних властивостей у філософії, естетиці та музиці [10]; осмислення музичної творчості, інтерпретації, семантики та ролі цієї проблеми займає вагоме місце і в педагогічній науковій думці, а саме у сучасних наукових дослідженнях науковець А. О. Васюріна розглядає властивість музики пробуджувати чуття естетичної насолоди, де звертає увагу на зміни в розумінні музичної насолоди [4]; дослідниця музичної екзистенції О. О. Капічіна вивчає феноменолого-екзистенційну та онтологічну сутність музичного сприйняття, а основою логіки розгляду музично-естетичного відношення вважає феноменолого-екзистенційний аналіз діалектики музичної свідомості [11]; осмислення феномена музики у контексті сучасних трансформацій естетичного «поза межами естетичного» здійснено в праці О. Гомілко [6], де виявлено практичний характер музики як способу вираження та структуризації тілесної присутності людини у світі;

російський науковець С. Л. Монахов вивчаючи метафізику музики А. Шопенгауера виділяє поняття музики як об'єктивацію і вираження волі, також виокремлює спосіб пізнання цієї волі як першооснови буття [8].

Специфічною рисою мистецтва є те, що воно органічно поєднує в собі теоретичний та практичний аспекти художньо-творчої діяльності на основі залучення до надбань національної та світової мистецької скарбниці. Духовна культура людства є неможливою без музичного мистецтва. Завдяки його художньо-образній формі відбувається могутній естетично-емоційний вплив на особистість, що спонукає до розвитку її активності, спрямованої на творення краси в навколишньому світі й на внутрішнє самовдосконалення. Простежується взаємовплив музичного мистецтва і творчої діяльності людства. Музикознавець Борис Асаф'єв зазначив: «Кожен, хто в будь-якому мистецтві зумів створити хоча б крупицю свого, буде відчувати, любити і розуміти це мистецтво глибше й природніше, як співучасник будівництва» [1, с. 54].

У такому ж контексті і Микола Бердяєв (1874–1948) говорить про творчість: «це цілісна якість людської особистості, а не спеціальний дар, і вона свідчить про те, що людина проривається до першоджерела, що творчий процес у ній першопочатковий, а не визначається спеціальними нашаруваннями» [2, с. 510]. Таємниця творчості, на думку М. Бердяєва, полягає в тому, що творчий акт не може цілком визначатися матеріалом, який дає світ, у ньому є новизна, детермінована світом ззовні. Це той елемент свободи, який існує в кожному творчому акті. Творчість людини не є вимога людини, а є вимога Бога до Людини. Звідси, за Бердяєвим, до творчості здатна кожна людина, життя якої наповнене елементарними формами буття у світі. Погляди релігійно-ідеалістичних філософів та філософів-матеріалістів об'єднують те, що наслідком будь-якої творчості (матеріальної чи духовної) є творення, формування людської миття, яка відчуває потяг до самовдосконалення і до вдосконалення навколишнього середовища, будь це повсякденна дійсність, емпірична реальність чи інформативна прогресія.

Науковцями в галузі педагогіки, психології, естетики, філософії творчість розглядається як діяльність, результатом якої є створення індивідуально нового, неповторного, оригінального. Однак прояви творчості можливі не лише у новизні кінцевого результату, вони виявляються в найрізноманітніших ситуаціях процесу діяльності людини. У своїй праці «Методологія наукової творчості» сучасний російський дослідник, філософ Анатолій Майданов зазначає: «Будь-який творчий акт унікальний і причому не лише новизною свого результату, а й оригінальністю шляхів, засобів і способів його одержання» [7, с. 78].

Засновник культурно-історичної школи в психології Лев Виготський (1896–1934) виділяє прояви творчого начала у будь-якій людській діяльності та переконаний, що творчість притаманна кожному: «Звичайно, найвищий вияв творчості і досі доступний лише небагатьом обраним геніям людства, але у буденному житті, що оточує нас, творчість є необхідною умовою існування, і все, що виходить за межі рутини і в чому міститься хоча б йота нового, зобов'язана своїм походженням творчому процесу» [5, с. 58].

Проаналізувавши низку уявлень про структуру творчого процесу та послідовність розгортання творчої думки, вкажемо на їхні основні характеристики: творчий акт завжди є полі змістовим; творчість є результатом діяльності, формат якої є кардинально новим, таким, що відображає «Я» творця; творчий акт виявляє не тільки «суб'єктивно новий зміст», а й «об'єктивний приріст» досвіду, знання, змісту – в тій чи іншій формі існування сутнісного (М. О. Бердяєв); творчий акт – це водночас процес і зміст духовного, естетичного, морального, професійного тощо; зростання особистісних самовиявів «Я» індивіда (Л. С. Виготський).

Можемо висловити таке припущення, що концептуальні засади філософського осмислення проблеми творчості досліджуються в онтологічному контексті, а пояснення феномена творчості у духовних процесах відбувається в межах авторського монізму.

Творчий акт постає як вчинок культурно-історичного змісту, у якому відбувається поєднання конкретного, одиничного та всезагального через зіставлення, співвідношення та взаємодоповнення індивідуального досвіду та досвіду вселюдського у пізнанні й перетворенні явищ світу

У філософії творчість визначають, з одного боку, як «форму людської діяльності, у процесі якої створюються якісно нові матеріальні та духовні цінності», а з іншого – як «здатність людини з матеріалу, який надає дійсність, створювати нову реальність, що задовольняє різноманітні суспільні потреби». Творчий акт асоціюється із умінням знаходити і приймати нестандартні рішення у життєвих ситуаціях, які швидко змінюються. «Творчість – це породження нового» [3, с. 489]. Ми ж аналізуємо творчість у широкому контексті як категорію розвитку людини та суспільства і у вузькому – як невід'ємну умову свободи інтерпретації в процесі музикування. Найбільш глибоко і ґрунтовно поняття свободи осмислювалося екзистенціалістами. Саме тому звернемося до осмислення категорії музичної творчості у філософській думці періоду екзистенціалізму.

Екзистенціалізм як філософський напрям виник перед Першою світовою війною й остаточно сформувався у 30-ті роки ХХ ст.. Належить до провідних напрямів у західноєвропейській філософії. Зна-

чною мірою вкорінений в ірраціоналістичні мотиви. Як вчення має яскраво виражений морально-етичний характер.

Репрезентували його французькі філософи Габріель Марсель, Жан-Поль Сартр, Альбер Камю, німецькі – Мартін Хайдеггер і Карл Ясперс, датський філософ Серен К'єркегор, а в Україні представниками цього вчення вважаються Григорій Сковорода, Памфіл Юркевич.

Екзистенціалізм (лат. *existentia* – існування) – напрям у філософії ХХ ст., що позиціонує і досліджує людину як унікальну духовну істоту, що здатна до вибору власної долі. Основним проявом екзистенції є свобода, яка визначається як відповідальність за результат свого вибору. Як бачимо, присутність інтенцій осмислення буттєвісного, внутрішньо-духовного, екзистенційного характеру і в осмисленні творчості. Екзистенціалісти підкреслюють, що існування без творчої екзистенції не дає право говорити про себе в першій особі, тільки в третьому – воно – творчий акт. Кожна людська екзистенція має неповторний творчий зміст. Людина може зрозуміти свою екзистенційність, що призводить до відповідності, узгодженості з життям, а може і не зрозуміти (як ігнорування), що призводить до невідповідності. Мета екзистенційного вчення полягає в осмисленні творчих імпульсів людини, яка зберігає вірність самій собі. А саме в музикуванні розкриваються великі можливості творчого потенціалу особистості.

Однак, як зазначалося вище, сучасна освіта вимагає пошуку нових методів навчання і втілення їх у навчальний процес, які б стимулювали рефлексію, самосвідомість, саморегуляцію власних дій, тобто використовували прийоми зосередженості на власному «Я». Сьогодні в систему музичної освіти активно втілюється такі методи навчання, завданнями яких є виявлення унікальних творчих можливостей особистості, збереження її індивідуальності. При музикуванні пропонується виконання таких завдань, як аналіз свого ставлення до музичного твору; визначення почуттів, що викликає музика; оцінка своїх творчих можливостей у виконанні творів; знаходження способів самовираження у створенні музичної композиції. Практика самоаналізу і самовираження є умовою формування творчої особистості, здатної до саморегуляції, самостійності й самоактуалізації в музичному творі.

Звертаючись до музики, ми безпосередньо створюємо відповідні умови для розвитку творчої особистості, оскільки, музика – поліфункціональна, вона, як образно-знакова система, впливає на ставлення особистості до оточуючого її середовища та виявлення її свобод. Відповідно, екзистенціалісти пояснюють причинно-наслідковий зв'язок особистості із зовнішнім світом, де панує безмежна свобода. Цьому питанню присвячена робота Ж.-П. Сартра «Буття і ніщо» (1943), яка обґрунтовує проблему свободи, проблему вільного вибору. Особливістю цього вчення є тлумачення того, що світ постає хаосом, у якому немає на що опертися, неможливо передати свій внутрішній досвід іншим, де майбутнє лежить перед нами незапланованим, і його картина залежить від мільярдів вільних виборів, але проблема виявляється в тому, що визначається результатом будь-якого вільного вибору. Цим визначенням є свобода. «Свобода – це якраз ніщо, яке було в серці людини і яке змусило людську реальність робитися замість бути» [9, с. 607].

Отже, у творчому акті в акті вільного вибору людина виявляє свою свободу, свою власну неповторну сутність, розкриває дар досягти наявне та створювати нове. Саме у творчій діяльності вона активізує свій емпіричний рівень знань, неусвідомлені особистісні задатки, естетичні смаки і манеру виражати себе. Людина стає творчою особистістю. Тут ставимо перед собою питання: «Які ж інтенції музики із визначеннями творчості в екзистенціалізмі». Насамперед, у заданому контексті дамо визначення, що таке музика?

Музика (грец. «*musike*» – мистецтво муз) – мистецтво, у якому дійсність відображається засобами звукових художніх образів. Музика спрямована, перш за все, на емоційну і чуттєву сферу людини. Цікаву думку у праці «Генеалогії моралі» висловлює німецький мислитель, філософ, психолог Фрідріх Ніцше (1844–1900): «Музика, – пише він, – це незалежне мистецтво, що стоїть окремо від інших мистецтв, музика говорить мовою самого буття, котре народжується «безпосередньо з безодні». Музикант – це жрець «у собі» у власному бутті. Музика потребує мети». А у роботі «Про музику і слово» Ф. Ніцше зазначає: «...сама воля є предметом музики» [12].

Філософські питання Ф. Ніцше, які стосувалися трактування музики несли в собі особливий зміст. Мислитель підкреслює, що музика найвище стоїть серед усіх мистецтв, музика нічого не наслідує, тільки зображує. Якщо інші мистецтва – поезія, живопис є спогляданням, відтворенням у світі уявлень, то музика – це образ найглибшої сутності світу. Музика вказує нам не тільки на сутність світу, на сутність нашої особистості, вона ще й передає цю сутність. Адже недоступність, яку неможливо передати словами, може передати тільки музика.

Але, чи може бути екзистенційність у музичній творчості? Це залежить від того, який зміст ми вкладаємо в поняття екзистенціалізму та екзистенційного. Музика та світ явищ – два різних вирази одного і того ж. Тому, «якщо б вдалося докладно відтворити в поняттях те, що вона виражає собою, то це виявилось б одночасно достатнім відтворенням і поясненням світу в поняттях, тобто було б істинною філософією». Музика могла б існувати, навіть якби світу зовсім не було. Як вираження внутрішньої сутності «світу і нашого «Я», будь-яка музика тому «екзистенційна». «Будь-яка музика», мається на

увазі будь-яка дійсна музика, яка допускає естетичне сприймання і філософський аналіз [8, с. 145]. Музика здатна висловити – відтінки емоцій особистості, настроїв, переживань, змін. Вона безпосередньо впливає на екзистенцію людини. Особливість музики полягає в тому, що, визначаючи загальну спрямованість переживань, вона водночас викликає й індивідуальний відгук у душі кожного – спочатку виконавця, потім слухача.

Проаналізувавши окремі трактування проблем творчості, музики у вченнях екзистенціалізму, доходимо висновків що музична творчість можлива тільки в екзистенційній площині, адже людська екзистенція має неповторний творчий зміст, де кожна людина є окремою особистістю у власному бутті. Звертаючись до творчості в музикуванні особистість найглибше розкриває своє ставлення до навколишнього світу та виявляє свої екзистенційні свободи.

Унікаючи суб'єктивних перебільшень, екзистенційною музикою можемо називати тільки музичну творчість, що надихається ідеями свободи у філософії Ж.-П. Сартра, трактуваннями музики Ф. Ніцше. Музична творчість є екзистенційною на ірраціональному, трансцендентному рівні. Музика проникає в душу, стикаючись з внутрішнім світом людини, а безмежна образність у музичній творчості є унікальною, вона дає змогу власній екзистенції органічно вплітатися в задум автора. Отже, безперечно, між музичною творчістю та екзистенцією існує настільки тісний взаємозв'язок і вплив, що вони асимілюються у єдине ціле.

Література:

1. Асафьев Б. В. Избранные статьи о музыкальном просвещении и образовании [Текст] / Б. В. Асафьев. – Л. : Музыка. – Изд. 2-е., 1973. – 144 с.
2. Бердяев Н. А. Философия свободы. Смысл творчества [Текст] / Н. А. Бердяев. – М. : 1989. – С. 510.
3. Булатов М. О. Філософський словник [Текст] / М. О. Булатов. – К. : Стило, 2009. – 575 с.
4. Васюрина А. О. Гедоністичність сприйняття просторової досконалості музичного світу [Текст] / А. О. Васюрина // Сучасна картина світу : Інтеграція наукового та позанаукового знання. – Суми, 2004. – Вип. 3. – С. 175–181.
5. Виготський Л. С. Воображение и творчество в детском возрасте. Психологический очерк [Текст] / Л. С. Виготський – М. : Просвещение, 1991. – Вид. 3-е. – 93 с.
6. Гомілко О. Музика. Гармонія сфер чи інструмент культури? [Текст] / Ольга Гомілко // Докса. – 2010. – Вип. 15. – С. 276–285.
7. Майданов А. С. Методология научного творчества. [Текст] / А. С. Майданов. – Изд. ЛКИ. – 2008. – 512 с.
8. Монахов С. Л. Сущность феномена музыки в метафизике А. Шопенгауэра [Текст] / Studia culturale. Випуск 3. Альманах кафедры философии культуры и культурологи. Центра изучения культуры философского факультета Санкт-Петербургского государственного университета. – СПб. : Санкт-Петербургское философское общество, 2002. – С. 140–147.
9. Сартр Ж.-П. Буття і ніщо : Нарис феноменологічної онтології / Жан-Поль Сартр ; пер. з фр. Віталій Лях, Петро Тарашук. – К. : Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2001. – 855 с.
10. Савчук І. Б. Екзистенційні мотиви світобачення модерністського майстра (на матеріалі камерної музики 20-х років ХХ століття в Україні) : автореф. дис. канд. мистецтвознав. : 17.00.03 [Електронний ресурс] / І. Б. Савчук; Ін-т мистецтвознав., фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України. – К., 2005. – 20 с. – укр. – Режим доступу : <http://disser.com.ua/contents/18958.html>
11. Капічіна О. О. Феноменологічні основи проблеми музичного сприйняття [Електронний ресурс] / О. О. Капічіна // Вісник Донецького національного університету економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського. – № 2 (54). – 2012. – Режим доступу : http://archive.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/vdnuet/gum/2012_2/Kapichna.pdf.
12. Nietzsche F. Scholarly Editions [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nietzschesource.org/>.

Рецензент – кандидат філософських наук, доцент кафедри методики музичного виховання і диригування Інституту музичного мистецтва Дрогобицького державного педінституту імені Івана Франка **З. Я. Гнатів**